

суб'єктів, на яких була спрямована ситуація остракізму. Нами розробляються практик зворотного зв'язку відповідні цілям таких програм.

Література

1. Ciarrochi N. J., Sommer K. L., Baumeister R. F. Ostracism and Ego depletion: The strains of silence // *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2001. Vol. 27, iss. 9. P. 1156–1163. <https://doi.org/10.1177/0146167201279008>
2. Eisenberger N. I., Lieberman M. D., Williams K. D. Does rejection hurt? An fMRI study of social exclusion // *Science*. 2003. Vol. 302, iss. 5643. P. 290–292. <https://doi.org/10.1126/science.1089134>
3. Freedman G., Williams K. D., Beer J. S. Softening the blow of social exclusion: The responsive theory of social exclusion // *Frontiers in Psychology*. Ser. Personality and Social Psychology. 2016. Vol. 7. P. 1570. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01570>
4. Over H., Carpenter M. Priming third-party ostracism increases affiliative imitation in children // *Developmental Science*. 2009. Vol. 12, iss. 3. P. 1–8. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2008.00820.x>
5. Richman L. S., Leary M. R. Reactions to discrimination, stigmatization, ostracism, and other forms of interpersonal rejection: A multimotive model // *Psychological Review*. 2009. Vol. 116, iss. 2. P. 365–383. <https://doi.org/10.1037/a0015250>
6. Rudert S. C., Greifeneder R. Whom to punish? How observers sanction norm-violating behavior in ostracism situations // *European Journal of Social Psychology*. 2020. Vol. 50, iss. 2. P. 376–391. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2606>
7. Wesselmann E. D., Williams K. D., Hales A. H. Vicarious ostracism // *Frontiers in Human Neuroscience*. 2013. Vol. 7, iss. 153. P. 1–2. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2013.00153>
8. Williams K. D. Ostracism // *Annual Review of Psychology*. 2007. Vol. 58. P. 425–452. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085641>
9. Williams K. D., Nida S. A. Ostracism: Consequences and coping // *Current Directions in Psychological Science*. 2011. Vol. 20, iss. 2. P. 71–75. <https://doi.org/10.1177/0963721411402480>

КОХАНЕНКО А.

БУЛІНГ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ БІЖЕНЦІВ: ФАКТОРИ, ПОСЛІДОВНОСТІ ТА ЗАСОБИ ПРЕВЕНЦІЇ

В сучасному світі проблема булінгу серед підлітків є надзвичайно актуальною і загостреною. Кожного дня тисячі молодих людей стикаються з агресією та насильством, як в навчальних закладах, так і поза ними. Особливо вразливою групою серед цих підлітків є біженці – діти та підлітки, які змушені покинути свою батьківщину через війни, конфлікти або природні катастрофи. Вони несуть великі психологічні, емоційні та соціальні втрати, і, на жаль, часто стають жертвами булінгу, що подвоює їхнє страждання та загрожує їхньому фізичному та психічному здоров'ю.

Ця проблема має серйозні наслідки для фізичного та психічного здоров'я підлітків. Підлітки, які стають жертвами булінгу, можуть зазнавати стресу, тривожності, депресії та інших психологічних проблем. Важливо підкреслити, що булінг може відбуватися не тільки в школі, а й у віртуальному середовищі, що робить цю проблему ще більш актуальною.

У сучасних наукових дослідженнях проблемі булінгу серед підлітків біженців приділяється значна увага. Ця тема розглядається в ряді наукових робіт та публікацій, які висвітлюють фактори, послідовності та засоби превенції. Деякі з них включають: Дослідження "The Bullying Experiences of Refugee Children in England: Two Studies" авторства Джеймса Девіса та Ісабель Джонсон, яке аналізує досвіди булінгу серед біженців у Великій Британії та розглядає фактори, які призводять до цього явища. Робота "Bullying and Peer Victimization Among Refugees: The Role of Perceived Social Support" від Крістіни Міллер та інших, де вивчається роль сприйнятого соціального підтримки у зменшенні булінгу серед підлітків біженців. Дослідження "Bullying and Victimization Among Refugee and Native Adolescents" авторства Хаджер Кішіш та інших, яке порівнює рівень булінгу серед підлітків біженців та місцевого населення. Стаття "Understanding the Bullying

Experiences of Refugee Children" від Джулії Ван Слунс та Івонне Ван Ас, яка розглядає особливості булінгу серед біженців та важливість розуміння цього явища. Ці дослідження та роботи допомагають нам краще розуміти фактори, що впливають на булінг серед підлітків біженців, і розробляти ефективні засоби його запобігання та підтримки жертв.

Булінг, або систематичне фізичне, вербальне або психологічне насильство, є серйозною проблемою в сучасному суспільстві. Підлітки, які переживають важкість переселення через біженецький статус, стають більш вразливими до цього виду насильства. В цьому викладі ми розглянемо фактори, послідовності та засоби первенсії булінгу серед підлітків біженців.

Біженці можуть відчувати себе ізольованими в новому суспільстві, що робить їх більш вразливими до булінгу. Культурні відмінності можуть призводити до непорозумінь та конфліктів, які можуть перетворитися на булінг. Досвід переселення та життя в невідомій обстановці може призвести до стресу та тривоги, що робить підлітків більш вразливими.

Зазвичай булінг розпочинається провокацією та вербальними образами, такими як насмішки та погрози. Булінг може перейти до фізичного насильства, включаючи бійки та побої. Підлітки можуть використовувати психологічний тиск, такий як інтимна чергуваність або відштовхування від групи.

Важливо надавати інформацію про булінг та його наслідки, а також навчати навичкам міжособистої комунікації та розв'язанню конфліктів, для цього в нагоді стане створення інклюзивного середовища в школах та спільнотах що допомагає зменшити ризик булінгу.

Проводити навчальні заходи та тренінги для учнів, вчителів і батьків про те, що таке інклюзія, як дбати про різницю, поважати кожного і боротися з дискримінацією.

Забезпечити можливість навчання та співпраці для дітей з різними потребами, в тому числі дітей із спеціальними потребами, дітей інших національностей і культур.

Організувати кампанії та заходи, спрямовані на попередження булінгу, включаючи уроки про емпатію, взаєморозуміння та конфліктологію.

Сприяти участі різних груп та культур у шкільних та спільнотних заходах, розширюйте свідомість про різноманітність і культурний плюралізм.

Залучати батьків до життя школи та спільноти, забезпечуючи їхню підтримку та співпрацю у створенні інклюзивного середовища.

Сприяти позитивній взаємодії між учнями різних груп, створюючи спільні проекти, групи та заходи.

Підтримка психологічного здоров'я також є важливою складовою, надання доступу до психологічної підтримки та консультування може допомогти підліткам більше справлятися зі стресом та тривогою.

Загальний підхід до цієї проблеми повинен включати як освітні, так і соціальні заходи, спрямовані на створення безпечного та підтримуючого середовища для всіх підлітків, включаючи біженців. Працюючи разом, ми можемо підняти свідомість про булінг та допомогти підліткам знаходити підтримку та захист від цього негативного явища. Ці заходи спільно можуть сприяти створенню інклюзивного середовища, де кожен учень відчувається захищеним і поважається, що може допомогти зменшити ризик булінгу.

Таким чином, булінг серед підлітків біженців – серйозна та актуальна проблема, яка вимагає уваги та дій з боку суспільства, освітніх установ та організацій. Важливо розуміти, що біженці потребують спеціальної підтримки та захисту від булінгу через їхню особливу уразливість. Превенція булінгу серед підлітків біженців вимагає інтегрованого підходу, який включає освіту, психологічну підтримку та спільні заходи для підлітків різних культур. Важливо забезпечити безпеку та добробут всіх дітей, незалежно від їхнього статусу біженців, інакше ми ризикуємо залишити їх уразливими перед негативними наслідками булінгу.

У майбутньому дослідження в області булінгу серед біженців мають розширювати наше розуміння цієї проблеми, враховуючи її контекст та динаміку. Важливо проводити додаткові дослідження, спрямовані на розробку та оцінку ефективних програм запобігання та інтервенції для цієї уразливої групи. Завдяки спільним зусиллям науковців, освітян та психологів можна створити середовище, де кожен підліток, незалежно від свого статусу біженця, матиме можливість зростати у безпеці та гідності, позбавлений булінгу та насильства.

Список використаних джерел:

1. Fazel, M., von Hoebel, J., & Roskin, J. (2017). Bullying victimization among refugee adolescents resettled in Sweden: The role of acculturation and school context. *Journal of Adolescence*, 58, 42-51.
2. Stevens, G. W. J. M., & Vollebergh, W. A. M. (2008). Mental health in migrant children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(3), 276-294.
3. Due, C., Riggs, D. W., & Augoustinos, M. (2016). "It's us or them!" Bullying and racism in Australian schools. *Critical Sociology*, 42(4-5), 677-696.
4. UNESCO (2017). *School Violence and Bullying: Global Status Report*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
5. Ttofi, M. M., Farrington, D. P., & Baldry, A. C. (2008). Effectiveness of programs to reduce school bullying: A systematic review. *Journal of Experimental Criminology*, 4(1), 21-44.
6. Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2009). Bullying, Cyberbullying, and Suicide. *Archives of Suicide Research*, 14(3), 206-221.

ОСТРОВСЬКА Б. В.

ДІТИ НА ЗАМОВЛЕННЯ: КОНФЛІКТНІ ТОЧКИ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Війна, що принесла великі людські втрати та вкрай заглибила демографічну кризу на Україні, як лакмусовий папірець виявила гострі соціальні проблеми, що проявилися на її тлі. Серед них – проблема народжуваності. І не лише українських громадян, а й дітей, народжених українськими жінками на замовлення іноземних громадян.

Україна широко відома як країна репродуктивного туризму, яка набула всесвітню славу зокрема завдяки наданню послуг комерційного сурогатного материнства як складової частини послуг у сфері допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ). Загалом це такі платні послуги, які надаються переважно іноземцям українськими жінками, та здійснюються за посередництва приватних клінік та агентів в контексті програм з лікування безпліддя за допомогою штучних методів запліднення (*in vitro*) з використанням донорських гамет (чоловічих та/чи жіночих статевих клітин).

Саме обставини форм мажору – спочатку запровадження карантинних обмежень на пересування громадян та перетин кордону, зумовлених пандемією, а надалі оголошення воєнного стану – актуалізували необхідність чіткого правового регулювання сфери надання послуг сурогатного материнства. Окрім того, відсутність державного регулювання цієї сфери суспільних правовідносин лише загострює наявні проблеми, оскільки наразі вона є нішею приватного бізнесу, який значною мірою не підконтрольний державі. Передусім вона орієнтована на комерційні інтереси медичних закладів, що надають послуги з ДРТ, зокрема сурогатного материнства, і загалом розраховані на іноземців, які мають фінансові можливості для оплати таких послуг.

Все це створило умови для зловживання, що збільшує ймовірність безконтрольного переміщення за межі території України новонароджених дітей, репродуктивних клітин, репродуктивних тканин, а також ембріонів людини, зокрема з метою вилучення ембріональних стовбурових клітин тощо. Такі дії за певних умов можуть кваліфікуватися навіть як одна із форм торгівлі людьми. До того ж потрібно провести моніторинг усіх нелегально вивезених з початку війни на Україні дітей, народжених українськими сурогатними матерями, з точним визначенням місця їх перебування та подальшим їх державним супроводом. У цьому контексті міжнародне співробітництво, зокрема й на рівні неурядових громадських організацій, дозволить розширити можливості та географію їх пошуку.

В умовах вимушеної масової міграції українських жінок та дітей, а тим більше їх примусової депортації та насильницького переміщення, питання захисту прав людини, прав дитини та охорони (репродуктивного) здоров'я є особливо важливими.

Слід підкреслити, що проблема сурогатного материнства є мультидисциплінарною. Вона характеризується сукупністю біомедичних, юридичних та антропологічних аспектів, які відображають багатогранність конфліктних ситуацій, що можуть виникнути у цій сфері. Вони пов'язані з низкою перманентних біоетичних проблем щодо послуг сурогатного материнства, таких як: